

# Kántor Lajos

## Hálót fonunk...\*

Európát behozni a *Korunkba*, a folyóiratot európaivá tenni (legjobb hagyományainkat folytatni, az ezredfordulóhoz méltón) – nem feledkezve meg arról, hogy hol élünk... Már eddig is többször idéztelek, Csiki Laci, fontos szövegeidet, amelyekben ezzel a feladattal nézel szembe. Tulajdonképpen egész életműved ennek a belülről vezérelt programnak a megvalósítási kísérlete. Kísérlet, mondom, mert a távolságok legyőzése nem olyan egyszerű, mint kitűzni a célt. És sem egyetlen alkotó, bármennyire igényes legyen is, sem egy folyóirat (még ha jónak gondoljuk is) nem ringathatja magát abban az illúzióban, hogy ő aztán európai lett, megőrizve magyarságát, figyelve a szomszédságra. Különbösen is, mi az, hogy európai? Manapság egyre több bennünk a kétely az „Európa” fogalom jelentését illetőleg. Jobb szónk persze nincs. (Mondjunk talán Amerikát? Akár Obamával az elnöki székben? Akit te már nem érthetél meg...)

2003 októberének utolsó napjaiban, a budapesti Illyés Archívumban, Pomogáts Béláéknál tartottak egy nemzetközi konferenciát, *„Remények és aggodalmak az Európai Unió küszöbén”* témára. Engem is meghívtak előadni, és én az előadásnak egy tőled kölcsönzött címet adtam: *Hová lett a sajátosság természetessége?* Te nem kérdőjelet, inkább felkiáltójelet tettél ki *„a sajátosság méltósága”* helyébe ajánlott szlogen, a sajátosság természetessége után. Mint annyiszor, én most is a *Korunk* Dienestől, Kassáktól, József Attilától, Moholy-Nagy Lászlótól eredeztethető vonulatával példálóztam, innen az 1990 kora tavaszán Párizsban sorra került közép-kelet-európai Könyvszalonna ugorva – és hozzád, Sepsiszentgyörgyön elhangzott (már idézett) szövegedig érve; ahhoz, ahol Erdély és Európa (Közép-Európa) párosáról, ellentétéről vagy egységéről beszéltél. Hosszan idéztelek a Budapesten összegyűlteknél is, hozzátéve: *„Igen, azt hiszem, Csiki Lászlónak igaza van. Abban is, hogy elsősorban önmagunkkal kell kiegyeznünk – élnünk kell identitásunkat. A sajátosság természetességét. Hisztérikus mellédöngetés nélkül, ám következetesen. A szomszédokkal és a történelemmel farkasszemmet nézni: valóban fárasztó, s az elfáradók egyszer csak veszik a kalapjukat, illetve a vándorbotot. Még jó, ha időnként visszatérnek. És alighanem abban is igaza van az idézett szövegrésznek, hogy bizonyos dolgokat újra kell kezdeni – legalábbis újra kell gombolni a kabátot. Azon a bizonyos küszöbön nemigen lehet másképpen átlépni.”*

A hálószövés korunkos kísérletében Te a kétezres évfolyamokban is részt vállaltál. Ennek egyik objektív-szubjektív megnyilatkozása a folyóirat háromnegyed évszázados fordulóját ünneplő lapszám (2001. 2.) sajátosan csikis adatsora:

---

\* Részlet a *Barátom a malomban*. Négykezes Csiki Lászlóval című készülő könyvből

## Alakulások

26 pont hu pont rom (kukac) világtört enc.

1. Beköszönt az 1926-os év (pont hu, pont rom, mint a régi).
2. Csehszlovákia: polgári kormány, ún. úri koalíció alakul, a német polgári pártok bevonásával.
3. Franciaország: megalakul Poincaré erősen szovjetellenes kormánya.
4. India: munkás- és parasztpártok alakulnak.
5. Írország: megalakul a Fianna Fail párt (márc.).
6. Japán: Hirohito tennó trónra lép (dec. 25.). Balos pártok alakulnak.
7. Kína: az északi hadjárat kezdete (júl. 9.).
8. Korea: a japánellenes Mansze-mozgalom zászlóbontása (jún. 10.).
9. Lengyelország: Pilsudski marsall átveszi a hatalmat (május 12.).
10. Magyarország: Bethlen István kormányzása; kipattan a frankhamisítási botrány (máj. 21.). Alakulunk.
11. Marokkó: véget ér a rif törzsek 1921 óta tartó szabadságharca.
12. Mexikó: megalakul az Állami Mezőgazdasági Bank (márc.).
13. Mongólia: törvény az állam és az egyház szétválasztásáról (szept.).
14. Nagy-Britannia: általános sztrájk (máj. 4–12.), bányászsztrájk (novemberig); Birodalmi Konferencia (okt. 19. – nov. 18.); a domíniumok teljes szuverenitást kapnak a Brit Nemzetközösség megalakulásával.
15. Németország: népszavazás a fejedelmi vagyonok kisajátításáról (jún. 20.). Németország belép a Népszövetségbe (szept. 10.). Az már nélküle megalakult.
16. Olaszország: a fasiszta kormány betiltja az ellenzéki pártokat (1925. jan. 3. – 1926. okt. 31.).
17. Portugália: katonai puccs Gomes da Costa vezetésével (máj. 28.); elkeseredett harcok végén a fasiszta Carmona tábornok elnökletével új kormány alakul (júl. 9.).
18. Románia: nincs adat.
19. Spanyolország: spanyol–francia offenzíva az Abdel-Krím vezette Rif Köztársaság ellen.
20. Szaúd-Arábia: Ibn Szaúdot Hedzsász királyának kiáltja ki az elit (jan. 8.).
21. Szíria: folyik a harc a francia gyarmati uralom ellen (1925–27).
22. Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége: semlegességi és meg nem támadási egyezmény Németországgal (berlini szerződés, ápr. 24.), Afganisztánnal (aug. 31.) és Litvániával (szept. 28.). Alakul. Jaj, hogy alakul!
23. Vatikán: XI. Pius (Achille Ratti).
24. Vietnam: a polgári Nemzeti Párt megalakulása.
25. Magyarország–Románia: nyolcéves az anyám és az apám. Megalakulok. Pont hu. pont rom.
26. Kolozsvár: Megalakul a Korunk című folyóirat. Pont rom.

Visszafogottságában, egy-két szavas kommentárjaival, a 25. és 26. pontba foglalt poénjaival – okos, tanulságos adatközlés. (Nem tudom, honnan szedted össze az első 24 pontot, mindenesetre ez is tág horizontodra vall.) Hibaként a mai, internetre szoktatott olvasó legfeljebb azt róhatja fel, hogy a pont (.) után ro-t kell beütni, nem rom-ot. (Más kérdés, hogy „rom”-ban vagyunk-e...) De ha már az internetnél tartunk, egy későbbi – 2005-ös (6. sz.) – közreműködésedet se hagyjam említetlenül: „A háló tudománya – művészetek hálója” címmel szerkesztettünk lapszámot; az ötletet a Csikkarcfalváról elszármazott ifjú amerikai

professzor, Barabási Albert-László, az MTA külső tagja *Behálózva* című, magyarul is megjelentetett könyve adta, innen íveltek a szövegek a „*homo interneticus*”-ig. Megkérdeztük néhány munkatársunkat, íróbarátunkat (Bányait Ujvidékről, Gömörit Cambridge-ből, Hajdú Farkas-Zoltánt Heidelbergből, Lászlóffy Alit innen, Zelei Miklóst és persze Téged, odaátrol): „Az Ön véleménye szerint beszélhetünk-e az irodalom, a művészetek hálójáról is? Mit jelent az Ön számára ez a szó: háló? (Pókháló, halászhaló, lepkefogó háló, vadászhaló, hálóhinta, futball- vagy vízilabdakapu hálója – világháló; netán hálósoba...)” A Te válaszod a következő formában jelent meg:

Csiki László (Budapestről)

(Korunk-kérdésre)

*Lépések, kopogások* című verseskönyvem elején és végén egyaránt ez állt, 1996-ban:

*Megfogni nem bírod, hiába vetsz tört.  
Eltalálni nem lehet, úgy suhan,  
mindenfélől.  
Hálót fonsz: hasonlatok, körülírások szövedékét  
feszítéd minden útra.  
Leselkedsz éhesen, kialvatlanul a bozótosban,  
hogy talán fennakad, s bár holtában ragyog.  
De nincs sehol, mert ott van mindenütt.  
Ráébredszen minden harmadnapon:  
csak kusza műved jelzi,  
hogy létezik valami,  
megfoghatatlan, elpusztíthatatlan.  
Üres hálókkal tele a sűrű,  
és ezektől egyre sűrűbb, járhatatlanabb.*

*Erről azóta sem tudok többet (mondani).*

Nem kitérés volt ez a versküldésed, válaszul kérdéseinkre; mint annyiszor, a lényegről, a hálóval kifoghatatlan művészetről szóltál. Még kétszer küldtél, ugyancsak érdemi feleletként a megkeresésre, verset a *Korunk*nak. Az egyiket a Sztálin-számba a „hálót” megelőzően (a groteszkül ünnepi lapszám elnevezése: „*Sztálin 1953–2003. Sztálinizmus Romániában*”). Nem tudom – nem valószínű –, hogy korábban valahol megjelent volna, hiszen a versed alatti dátum: 1989. nyár; igaz, akkor „*nálatok*” talán már közölhető volt, itthon még semmiképpen. Összeállításunkat néhányan az olvasók közül nem tartották eléggé „ütősnek”; ha netán igazuk volt, biztosan nem a Te verses leszámolásod hullott ki a rostájukon. Te nem kerteltél, sosem volt szokásod. (Emiatt is volt annyi bajod a hivatalosságokkal, nem utolsósorban persze a romániai titkosszolgálatokkal – amiről Hajdú Farkas-Zoltánnak részletesen vallottál a 2002. májusi *Korunk*ban megjelent interjúban.) Jöjjön hát Sztálin, amint...

Sztálin levágja Lenin szakállát

*Azt az eszmét nyilván ismered, ahogy működött, a bőrdön.  
Most jobban érdekel, amint Sztálin levágja Lenin szakállát  
a forradalom előestéjén, Allilejuvéknál.*

*A párás szoba közepén, egy hokerlin az a kis ember  
a túl nagy fejével, a zömök grúz pedig fényes borotvával  
hajlong előtte, kerülgeti, néhány harcos meg bámul.  
A reszkető fagyban odakint őrzáratok. Halálra keresik őket.*

*Jó tudni azért, hogy Iljics is fél, ember módra,  
bújt, más kezére adta legendás szórzetét.  
Egyedül az nem világos, két nap múltán  
miképpen szónokolt a tömegnek azzal az arccal,  
amit azóta ismerünk, miképpen tett szert  
új szakállra hirtelenében, mikor még kenyér se volt?*

*Szoszó pedig – elképzelhető – zsebében hordta azután  
Iljics férfidíszét, mégis furcsa, hogy harmincöt éven át  
ezt az egyet nem vette elő soha.*

A másik vers – egyféleképpen rímelve a 2001-es évfordulónkra küldött dátum-sorodra – tulajdonképpen búcsú. Nem gondoltuk, hogy az lesz utolsó megjelenésed a *Korunkban*, 2007 februárjában, a lap újraindulásának, a második folyam kezdetének 50. évfordulóján. Az „*Arcok, évek (1957–2007)*” szerzői közé nem akármilyen küldeménnyel jelentkezted:

## Személyes ügyek

a Korunknak

*Amikor már semmid nem maradt,  
kitalárod a semmiből önmagad,  
megtalálász elvett szavakat,  
börtöncella vagy konyha homályán,  
akár verések, vesztesek árán.*

*A lelkes, vészes butaság évadán  
mintha lelkedből éhen szolanál,  
késve bár és mégis túl korán:  
felfakadsz, meglettnek születetten  
a légszomjas, szótlán szünetekben.*

*S magányodban vígságig vigasztal,  
mint egy jól elénekelt panaszdal,  
hogy bírtad mostanáig hanggal,  
mindig újra, de sohase előlről,  
és telik még lélekből, erőből.*

*Szoros teredben ez az ének  
felfelé szállhat csak, a fedett égnek,  
s habár egyedülvalónak véled,  
tudd: földszerte így sikoltoz,*

*akit földje, sorsa köt a korhoz,  
így nyög föl ösztönből az elme  
a végső erejére lelve,  
s kap hangra a mentő gondolat:  
találd meg újra és újra önmagad,  
találd ki az elvett szavakat,  
és feldereng a semmi közepén  
az elfelejtett szó is: a remény.*

2006. december 21.

...Akit földje, sorsa köt a korhoz... Téged, Laci, ha nem is a sorsod, talán a remény és a „mentő gondolat” a Korunkhoz is kötött, valóban, bár nálunk egy percig sem voltál státusban úgy, mint a *Megyei Tükörnél*, a *Kriterionnál* (Bukarestben és Kolozsvárt), az *Utunknál*, a *Magvetőnél*, a *Magyar Naplónál*, a *Kortársnál*, legutóbb pedig az Új Budapest Filmstúdióznál. (Erről az utolsó munkahelyről, az ide kapcsolódó munkáidról majd később, bővebben – visszatérve a Korunkhoz is, hiszen jelentkeztél ezeken a hasábokon filmesként ugyancsak, 2002 januárjában, a Király Laci elbeszélése alapján készült filmforgatókönyvvel. Pontosan egy évvel előbb pedig, amikor Domokos Géza könyvéről, az *Igeváról* írtál nekünk, a Laci fiammal együtt Gézáról készített, papolci portréfilm felvétele után voltál, Te vállaltad a beszélgetőtárs szerepét – korántsem szerepként fogva fel a Kriterion alapító igazgatója pályaképének közös felrajzolását.)

Munkahelyeidet soroltam. Most, hogy a közös malmunkhoz – meg a *Korunkhoz* – fűzhető emlékeket próbálok felidézni, szövegeidet olvasom újra, egyre biztosabb vagyok abban, hogy a Te legnagyobb iskolád a Kriterion volt, Bukarestben, Domokos Géza mellett. Ugye nem tévedek, amikor azt állítom, hogy egymást is erősítettétek? Az *Igeváról* írottakból nem nehéz erre a következtetésre jutni. Mert:

*„Az Igevárban mégis az írók, a tudósok a fők, és nem az elnyomóik. És velük együtt a Kriterion munkatársai. Csodálja őket volt vezetőjük. Emberi tisztességükért éppúgy, mint szakmai hozzáértésükért. (Ez sem divat ma már, akár a férfiaság.) De hát ez jellemző a szerzőre, és nem csak az emlékeire, merthogy így látta ezelőtt is: emberi és művészi, szakmai érdem vagy esendőség együtt és egyenlő értékkel esik latba a megítéléskor. Integritásnak hívják ezt. Erkölcsnek is néhol.*

*Tanulság, ha van, az, hogy ki-ki önmaga és önálló, teljes ember, és önmagát árulja el valójában, amikor a művészetben vagy a hivatalban a rosszabbik felét, részét mutatja vagy kínálja fel akár a hatalom szolgálatára. Azt a feketébb lelket, bár éppoly emberi, mint a becsület. Domokos Géza szerint el kell nyomnia, ki kell irtania magából. Mégpedig a közösség érdekében. A közösség a tisztesség mércéje, az erkölcs letéteményese.*

*Ezt olvasom ki én üzenetként Domokos Géza mostani könyvéből.*

*Fellelhető benne, noha nem számoltam össze tételesen, legalább kétezer név és adat, de azok is úgy, hogy érződik: meg kellett küzdeni mindenikért, mindenik mögött ember áll. Testmeleg statisztikák ezek. Ugyanakkor már-már történelmi. Merthogy hány könyv jelent meg Romániában 1970 és 1990 között, kilenc nyelven, a Kriterionnál, az egyszer majd több kultúrájának is fontos, megmentő adaléka lesz.*

*Jelezsem itt gyorsan és hangsúlyosan, hogy ez a kiadó nem csupán a magyar nemzetiség kiadója és egyetlen igazi közéleti fóruma volt, világirodalmi és történelmi kitekintéssel, hanem többeké. Volt kisebbségi nyelv a Nagy-Románián belül, mely itt talált rá a saját írásbeliségére, amikor még a létét is letagadták.*

*Ez a szinte zsigeri multikulturalitás még annál is vigasztalóbb – modellként legalább –, mert a mai globalizációs vagy csupáncsak európai elképzelések előérzete. Előképe – szeretjük hinni – az erdélyi kultúrában fellelhető, több évszázada már. Ez a Kárpátok zugába feltorlódtott kis Közép-Európa annál inkább a magasság felé tör, minél nyomasztóbban szorítják, annál több s kifinomultabb utat talál fölfelé.*

*Ennek a gátak mögötti torlódásban egyre erősebbé váló áramlatnak, ennek a zabolátlan felszívárgásnak, feltörésnek volt buzdítójaként is józan és fegyelmező menedzsere Domokos Géza, amikor még a menedzser szót sem ismerték ama balkáni tájakon, ahol viszont ő pontos számban és színben megtalálta a román barátait, akik számára éppoly fontos volt a határokat nem ismerő emberi nagyvilág, mint önéki.”*

Szebb és pontosabb képet senki sem festett Domokos Gézáról és a Kriterion 1990 előtti hőskorszakáról, mint Te, Laci. (Negyedét másoltam be a könyvünkbe, a „recenziódból”). Felvillantod benne a románság felé érdemben nyitni próbáló kiadópolitikát is – amit Te már akkoriban, de bukaresti, sőt romániai, erdélyi éveid után sem szűntél meg szolgálni, műfordítóként. Hogy ez Neked mit jelentett, miért és miképpen vállaltad a nehéz – és tegyük hozzá: kevésbé gyümölcsöző, alig elismert – munkát, az mindenképpen külön fejezetet érdemel. (Kiindulópontnak ismét egy *Korunk*-számot választok, a 2004. szeptemberit, amelyben összefoglaltad olvasatodat a kortárs – és a klasszikus – román literatúráról.)